

ISSN 2591-1201

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 5. 2024.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TransLAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Valentin Areh

*Nemški pogledi na vzroke razkola
med Nemci in Slovenci*

9

Pavlina Bobič

*Moč uma in telesa: telo kot politični prostor v desetletju
po 1. svetovni vojni na Slovenskem*

45

Zoran M. Jovanović

*Slučaj Gornja Toponica: O ponekim detaljima iz istorije
srpsko-slovenačke bliskosti tokom Drugog svetskog rata
ili o Srbima barbarima*

81

Klemen Kocjančič

*Lažno upanje:
slovenska partizanska vojska in prelomno leto 1943*

127

Matic Batič

Prisvajanje javnega prostora na Primorskem med 1943 in 1945

165

Željko Oset

*Ruski emigranti v Jugoslaviji med sovjetskimi obveščevalci
in jugoslovansko tajno policijo*

205

Poročila s konferenc

Špela Chomicki in Petra Grabrovec

*Ob 100. obletnici Gentilejeve šolske reforme:
posledice za primorski prostor, Trst, 22. september 2023*

241

In memoriam

Aleš Maver

In memoriam doc. dr. Ilaria Montanar

247

Recenzije

Klemen Podbersič

*Aleš Maver, Ukrajina od igre prestolov do vojne za
samostojnost, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2023*

253

Jurij Perovšek

*Andrej Rahten, Anton Korošec: slovenski državnik
kraljeve Jugoslavije,
Cankarjeva založba, Ljubljana 2022*

257

Željko Oset

*Josip Mihaljević, Kako je operirala UDBA? Operacija
"Paromlin" i sudbina Vinka Markovića, Hrvatski
institut za povijest, Matica hrvatska, Zagreb 2022*

263

Prejeto: 28. 3. 2024
1.02 pregledni znanstveni članek

Klemen Kocjančič¹

*Lažno upanje:
slovenska partizanska vojska in
prelomno leto 1943*

Izvleček

Leto 1943 je bilo prvo leto med drugo svetovno vojno, ko je slovensko partizansko vodstvo upalo na hiter konec vojne. Tako so že pred italijansko kapitulacijo izvedli določeno (re)organizacijo sil in izvedli prvi večji prodor v Slovensko Benečijo. Italijanska kapitulacija je privedla do okrepitve partizanske vojske z novim kadrom, oborožitvijo in vojaško opremo, a prihod nemškega okupatorja je pokazal, da novoustanovljene partizanske enote večino niso bile sposobne delovati proti bolj izkušenemu sovražniku. Tako so po italijanski kapitulaciji izvedli nove (re)organizacije in vzpostavili strukturo, ki se skorajda ni spreminjala do konca druge svetovne vojne. Hkrati se je na slovenskem ozemlju vzpostavilo nekakšno strateško ravnovesje med partizani in okupatorji, kjer nobena stran ni uspela doseči prevlade.

¹ Dr. Klemen Kocjančič, univ. dipl. teol., mag. obr., dr. zgod., znanstveni sodelavec; Ministrstvo za obrambo, Vojkova cesta 55, SI – 1000 Ljubljana, klemenkocjancic@gmail.com; ORCID iD: 0000-0001-5206-6405.

KLJUČNE BESEDE: druga svetovna vojna, narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije, nemška okupacija, velika septembrska ofenziva, goriška fronta

Abstract

The year of 1943 was the first year of the Second World War when the Slovenian Partisan leadership hoped for a quick end to the war. Even before the Italian capitulation, it therefore (re)organised its forces to some extent and made its first major incursion into Slavia Friulana. The Italian surrender led to the strengthening of the Partisan army with new personnel, arms and military equipment, but the arrival of German occupying forces showed that the newly established Partisan units were mostly incapable of acting against a more experienced enemy. After the Italian capitulation, new (re)organisations were thus undertaken, establishing a structure that would then remain almost unchanged until the end of the Second World War. At the same time, a strategic balance of sorts was established between the Partisans and occupying forces, with neither side able to achieve dominance.

KEYWORDS: Second World War, National Liberation Army and Partisan Detachments of Slovenia, German occupation, major September offensive, Gorizia front

Uvod

Pričujoči prispevek obravnava prelomno leto 1943 z vidika Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS).

Slovensko vojaško in vojno zgodovinopisje je najbolj bogato prav v obdobju druge svetovne vojne na Slovenskem (1941–1945). Prelomno leto 1943 je bilo z vojaškega vidika predhodno obravnavno primarno preko določenih dogodkov: italijanska kapitulacija in velika septembrska ofenziva,² goriški fronti in kobariški republiki,³ ustanovitve posameznih partizanskih enot,⁴ propada vaških straž in četnikov,⁵ po septembrskih

- 2 Prim. Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943* (Maribor: Založba Obzorja, 1967); Aldo Rupel, ur., *Ljudska vstaja: September 1943: šestdesetletnica* (Gorica: [samozaložba], 2003).
- 3 Prim. Jožko Martelanc, *Goriška fronta 1943* (Nova Gorica: OKS, 2003); Anica Klanjšček, *Kobariška republika: 1943–1945* (Kobarid: Odbor za praznovanje 40-letnice Kobariške republike, 1983); Zdravko Likar, *Kobariška republika* (Kobarid: Fundacija Poti miru v Posočju; Bovec; Kobarid; Tolmin: Združenje borcev za vrednote NOB, 2018).
- 4 Prim. Damijan Guštin, *Ljubljanska brigada: 10. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada 'Ljubljana': Njena vloga in pomen v narodnoosvobodilnem boju 1943–1945* (Ljubljana: Odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade, 2003); Borivoj Lah-Boris, *Prva slovenska artilerijska brigada* (Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Prve slovenske artilerijske brigade, 1975), Mile Pavlin, *Petnajsta brigada* (Ljubljana: Odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1969); Stanko Petelin, *Vojkova brigada* (Nova Gorica: ČZP Soča, 1968) itn.
- 5 Prim. Tone Ferenc, *Dies irae: Četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943* (Ljubljana: Modrijan, 2002); Mirko Kovač, ur., *Po sledih vaških straž: Ob 60. obletnici prvega montiranega sodnega procesa na Slovenskem* (Ljubljana: Salve, 2003); Anton Kržišnik in Teodor Tominšek, *Kočevski proces: Sodba v imenu slovenske narodne oblasti* (Ljubljana: Društvo prav-

spopadih na Turjaku in v Grčaricah, do ustanovitve Slovenskega domobranstva⁶ itn.

Po koncu aprilske vojne leta 1941 je bilo ozemlje današnje Slovenije (ki ni bilo del Kraljevine Italije v skladu z Rapalsko pogodbo leta 1920) okupirano s strani štirih držav: nemškega Tretjega rajha, italijanske in madžarske kraljevine ter Neodvisne države Hrvaške. Nemški in italijanski okupator, ki sta zasedla največji del slovenskega ozemlja, sta se kmalu soočila z odporiškim gibanjem, vodenim s strani Komunistične partije Slovenije (KPS) preko Osvobodilne fronte (OF). Medtem ko so se v letu 1941 izoblikovale prve partizanske enote, so bile v naslednjem letu ustanovljene prve večje strateške formacije (brigade).

Pričujoči prispevek z analizo najpomembnejše literature in objavljenih virov zajema kronološki pregled najpomembnejših dogodkov, ki so se zgodili v letu 1943 in so pomembno vplivali na vojaško dogajanja v času druge svetovne vojne, s poudarkom na slovenski partizanski vojski. Predstavljeni so najpomembnejši dogodki, ki so vplivali na transformacijo slovenske partizanske vojske, ki je največje (re)organizacijske spremembe doživela prav v letu 1943.

Slovenski partizani v začetku leta 1943

V leto 1943 so bili slovenski partizani, ki so šteli približno 3.500 pripadnikov, organizirani v štiri (udarne) brigade, osem partizanskih odredov, pri čemer sta obstajali še ena samostojna četa in en samostojni bataljon. Skupaj je tako obstajalo 28 bata-

nikov Slovenije, 1959); Mirko Oražem, *Grčarice, zgodovinski kraj: Ob 60. letnici padca plavogardistične postojanke* (Ribnica: [samozaložba], 2003).

6 Prim. Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: Ustanovitev, organizacija, idejno ozadje* (Ljubljana: Slovenska matica, 2003).

ljonov, pri čemer pa je treba poudariti, da so trije partizanskih odredi imeli v svoji sestavi le čete (skupaj osem).⁷ Medtem ko so partizanski odredi primarno delovali na lokalni in regionalni ravni, so bile partizanske brigade bolj mobilne in namenjene za strateške naloge na širšem regionalnem in medregionalnem območju.

Poglavitno operativno področje slovenske partizanske vojske je bilo v Ljubljanski pokrajini, saj so se tu nahajale vse štiri brigade in večina odredov. Italijanski okupator, kljub podpori vaških straž, ni uspel omejiti, kaj šele premagati narodnoosvobodilnega gibanja.⁸

Nasprotno pa je nemški okupator imel večje uspehe pri zatiranju narodnoosvobodilnega gibanja. To se je najbolje pokazalo takoj po novem letu 1943, ko so Nemci usmerili pozornost na Pohorski bataljon, edini preostali partizanski bataljon na severu Spodnje Štajerske (Moravski bataljon se je gibal po območju Zasavja in na Kamniškem, medtem ko je bil Kozjanski bataljon operativno nedelujoč). Po katastrofalnem novembru 1942, ko je bil uničen Savinjski bataljon na Dobrovljah, je Pohorski bataljon nadaljeval s svojimi osnovnimi aktivnostmi na širšem območju Pohorja: zasegi hrane in drugih potrebščin pri Nemcih in njihovih podpornikih, napadi na osamljene patrulje in manjše postojanke, širjenje propagandnega materiala itn. V tem času je bataljon imel le 100 pripadnikov, ki so bili slabo oboroženi. Konec decembra 1942 se je bataljon umaknil severno od Osankarice nad

7 Zdravko Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Druga izdaja* (Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1977), 436.

8 Za več o italijanskem vojaškem delovanju na Slovenskem, gl. Amedeo Osti Guerrazzi, *The Italian Army in Slovenia: Strategies of Antipartisan Repression, 1941–1943* (New York: Palgrave Macmillan, 2013).

Oplotnico, kjer je vzpostavil utrjeni zimski tabor. Nemška obveščevalna služba je odkrila približno lokacijo partizanskega tabora, tako da so 7. januarja 1943 sprožili novo hajko; na teren so poslali 13 čet iz sestava policijskih, orožniških, deželnostrelskih in vermanskih formacij. Naslednji dan so nemške sile naletele na partizanski tabor, s čimer se je pričel zadnji boj Pohorskega bataljona, ki je trajal dobri dve uri. V boju je padlo 69 partizanov, eden je bil ujet, medtem ko so Nemci izgubili 19 ljudi, 31 je bilo ranjenih. 17. januarja so nemške sile uničile še patruljo bataljona; pet partizanov je padlo, dva sta storila samomor, eden pa je bil zajet. S tem je bila glavna sila partizanskega gibanja na Spodnjem Štajerskem uničena, kar je vplivalo na začasni upad partizanskega delovanja.⁹ Poraz Pohorskega bataljona na simbolni ravni dokazuje premoč nemškega okupatorskega sistema na zasedenem ozemlju Gorenjske, Koroške in Spodnje Štajerske, ki je skoraj popolnoma zatrl narodnoosvobodilno delovanje.

Nasprotno pa so imele partizanske enote v Ljubljanski pokrajini (predvsem na Dolenjskem) večje uspehe; ne le da so se uspešno izmikale iz operativnih območij med italijanskimi ofenzivami, tudi italijanski vojski so prizadele večje izgube. Kot protiutež porazu Pohorskega bataljona lahko tako izpostavimo partizansko zmago pri Jelenovem žlebu konec marca 1943. Dve partizanski brigadi (Šercerjeva in Cankarjeva) sta se tako v sklopu premika glavnine partizanske vojske (štirih brigad) na Kočevsko namenili napasti italijansko postojanko v Dolenji vasi, kar se je zgodilo v noči na 24. marec. Italijanska vojska je nemudoma poslala pomoč obkoljeni postojanki, s čimer so preprečili njen padec. Hkrati pa so proti partizanom

9 Mirko Fajdiga, *Pohorski partizani 1943: Od padca Pohorskega bataljona do ustanovitve Zidanškove – Pohorske brigade* (Maribor: Založba Obzorja, 1985), 10–37.

poslali pet bataljonov; trije bataljoni naj bi tako potiskali partizane proti Veliki gori, kjer naj bi jih dodatno napadla dva italijanska bataljona. A ker so bile italijanske sile dejansko za polovico šibkejše od partizanov, so partizani odbili napade prvih treh bataljonov. Zaradi prvotnega neuspeha so Italijani v boj poslali še dva dodatna bataljona, podprta s topniško baterijo. Skupaj je tako v tej ofenzivi delovalo sedem bataljonov, dve topniški bateriji, oklepni vlak, vod oklepnih vozil in vod tankov plamenometalcev. Prihod novih sil je povzročil spremembo partizanske taktike: v dveh kolonah so se umaknili iz prvotnih položajev proti grebenu Velike gore. Medtem ko je kolona Tomšičeve in Šercerjeve brigade brez boja dosegla Jelenov žleb, pa sta Cankarjeva in Gubčeva brigada naleteli na bataljon italijanske divizije Macerata. Dva bataljona Cankarjeve brigade in bataljon Gubčeve brigade, skupaj 360 partizanov, so uspeli zasesti ugodne položaje in tako presenetili italijanski bataljon s 460 pripadniki. Italijanski bataljon je padel v zasedo, pri čemer so imeli partizani ugodnejše položaje. V slabih dveh urah boja je bil italijanski bataljon popolnoma razbit; skupaj je imel 106 mrtvih in 102 ranjenih, medtem ko so partizani utrpeli 4 padle in 20 ranjenih. Še posebej pomemben je bil plen na bojišču: partizani so tako zaplenili 7 težkih in 12 lahkih mitraljezov, en težki minomet in 190 pušk. Šele naslednji dan so preostale italijanske sile dosegle mesto spopada, a takrat so se partizanske sile že umaknile. Neuspela italijanska ofenzivna akcija se je zaključila 28. marca.¹⁰

10 Lado Ambrožič-Novljan, *Cankarjeva brigada* (Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Cankarjeve brigade, 1975), 154–159; Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 410–413.

V Benečijo in na Štajersko

Uspešno delovanje partizanskih sil proti italijanskemu okupatorju je spodbudilo razširitev načrtov partizanskega vodstva, ki se je odločilo razširiti partizansko operativno območje vse do zahodne meje slovenskega etničnega območja – v Beneško Slovenijo. Aprila 1943 so tako preoblikovali Južnoprimorski odred v Gregorčičevo brigado in Severnoprimorski odred v Gradnikovo brigado; slednji sta dobili nalogo, da skupaj prodreta v Benečijo. To se je dejansko zgodilo v prvi polovici maja, a je bil prodor zavrt in obe novoustanovljeni brigadi sta se pomaknili nazaj proti vzhodu.¹¹

V drugi polovici maja 1943 so se vse štiri partizanske brigade zbrale na območju med Čatežem in Gabrovko, kjer so se pripravljale na skupni vdor na spodnještajersko ozemlje. Po neuspelem pohodu 2. grupe odredov na Spodnje Štajersko julija 1942 je bil to prvi načrtovani večji premik partizanskih sil iz italijansko zasedenih na nemško zasedeno ozemlje z namenom razširitve narodnoosvobodilnega gibanja na severu slovenskega ozemlja. V noči na 5. junij sta Cankarjeva in Šercerjeva brigada prečkali nemško-italijansko ozemlje, medtem ko sta Tomšičevi in Gubčevi brigadi napadli nemške obmejne postojanke. Zaradi nemškega pritiska na partizanske sile in narasle Save brigade niso mogle prečkati reke, tako da so se vrnile nazaj na Dolenjsko.¹² S tem se je končal še en večji neuspešni poskus prenosa partizanskih sil na nemško zasedeno ozemlje.

11 Stanko Petelin, *Gradnikova brigada* (Ljubljana: Založba Borec in Naša Obramba, 1983), 27.

12 Lado Ambrožič-Novljan, *Gubčeva brigada* (Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Gubčeve brigade v Ljubljani, 1972), 228–234.

(Re)organizacija

Že takoj v januarju 1943 so se znotraj slovenske partizanske organizacije začele določene organizacijske spremembe. Po ustanovitvi prvih slovenskih partizanskih brigad¹³ so v septembru 1942 dotedanjo »*Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet*« preimenovali v »*Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske*« (tudi »*Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske*«), ki pa je bilo januarja 1943 preimenovano v »*Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov*« (GP SNOV in PO). V januarju so pri partizanskih enotah uvedli tudi položaj verskih referentov, naslednji mesec pa so pri glavnemu poveljstvu ustanovili še glavni obveščevalni center (GOC). Maja 1943 je bilo glavno poveljstvo ponovno preimenovano, tokrat v »*Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije*« (GŠ NOV in POS). V juniju so pričeli z notranjo reorganizacijo GŠ NOV in POS; ustanovljen je bil ekonomski odsek, sodni odsek, operativni oddelek s kadrovskim odsekom, odsek za propagando in statistiko, odsek za zveze ter odsek za saniteto. Konec junija so GOC preimenovali v Obveščevalni oddelek GŠ NOV in POS. V avgustu pa so pri GŠ NOV in POS ustanovili še Vojaško šolo NOV in POS ter organizacijski oddelek.¹⁴

13 1. slovenska proletarska udarna brigada »*Tone Tomšič*« je bila ustanovljena 20. julija 1942, medtem ko je bil ukaz Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet izdan že 30. junija. Sledila je ustanovitev Gubčeve brigade (4. septembra izdan ukaz, 16. septembra ustanovitev), nato pa je bil 16. septembra izdan ukaz o ustanovitvi Cankarjeve in Šercerjeve brigade.

14 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 449–450.

Mednarodno sodelovanje

Konec novembra 1942 je v Slovenijo prišla skupina srbskih in črnogorskih partizanskih poveljnikov, ki so bili vključeni v poveljstva (kot poveljniki ali načelniki štabov) večjih slovenskih partizanskih enot oz. so delovali kot svetovalci GŠ NOV in POS. Prav v prvi polovici leta 1943 se je pokazala potreba po boljšem poveljniškemu kadru: *»Komandni kader, ki bi imel zadostno strokovno in taktično usposobljenost, je bil naš najtežji problem, ko smo večino odredov združili v brigade in osnovali operativno vojsko.«*¹⁵

Medtem ko so slovenski in hrvaški partizani usklajeno delovali že v letu 1942, pa sta se glavni partizanski vodstvi iz Slovenije in Hrvaške prvič sestali šele konec marca 1943 v hrvaškem naselju Bosiljevo. Na sestanku sta se dogovorili za skupno operativno delovanje na območju Kolpe, vzhodne Dolenjske in Žumberka, hkrati pa je hrvaška stran slovenskim partizanom *»donirala«* večjo količino pehotnega streliva. Operativno sodelovanje sta naslednji mesec nadgradili z ustanovitvijo skupnega operativnega štaba Dolenjske operativne cone in 2. operativne cone NOV in PO Hrvatske.¹⁶

A mednarodno sodelovanje slovenskih partizanov je doživelo novo raven v letu 1943, ko je po hrvaškem ozemlju konec junija h GŠ NOV in POS kot predstavnik britanske vojaške misije prišel kanadski major William Jones. S tem so zahodni

15 Marjeta Adamič et al., ur., *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga 7* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989), dokument št. 25, Poročilo Izvršnega odbora OF dne 8. maja 1943 Vrhovnemu plenumu OF v Ljubljani o razvoju narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji.

16 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 451. Prim. Stevo Sunajko, *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot, 1941–1945* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1971).

zavezniki pridobili večji uvid v vojno dogajanje na slovenskem ozemlju, hkrati pa so se vzpostavili neposredni stiki, ki so bili takoj vidni s prihodom vojaške oborožitve. 3. julija je na slovensko ozemlja prišla prva pošiljka.¹⁷ Kako so izgledale te prve pošiljke, priča naslednje poročilo:

»Po kakih petih ponesrečenih poskusih spuščanja novega materiala je v noči od 20. na 21. [junij] bilo končno vse v redu. Vreme je dopustilo operacijo in naši so bili na mestu ter pravilno obveščeni o signalih. Letalo tipa Liberator je spustilo 11 kontejnerjev, ki so vsebovali: okoli 300kg eksploziva (odlične kvalitete, a neznane vrste), 5 sodčkov minerskih priprav (kapsli, zažigalna vrvica itd.), 18 brzostrelk z municijo, aparat za takoimenovanega 'Simona' in nekaj razne drobnarije. Padalo z aparatom na baterije, ki smo ga najbolj čakali, pa se ni odprlo in se je aparat razbil. Ostali material pa je prišel v brezhibnem stanju v. naše roke.«¹⁸

Prvi diviziji

Uspešna zavezniška invazija na Sicilijo, ki se je pričela 9. julija in končala 17. avgusta 1943 z zasedbo celotnega otoka, je spodbudila GŠ NOV in POS k strateškemu premisleku o prihodnosti in nadaljnjem delovanju slovenske partizanske vojske.

17 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 485–487; Tone Poljšak, *Nebo in zemlja za svobodo: Sodelovanje NOB Slovenije z zavezniki* (Ljubljana: Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, 1998), 8–13.

18 Marjeta Adamič et al., ur., *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 8* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001), dokument št. 33, Poročilo Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko dne 8. julija 1943 Centralnemu komiteju KPS o vojaškem in političnem položaju na Primorskem.

Prvotne štiri brigade so vse pogostejše začele sodelovati pri izvajanju večjih operacij in akcij in pokazala se je potreba po ustanovitvi stalnih poveljstev in ne samo operativnih štabov.¹⁹

Posledično sta se novoustanovljeni primorski brigadi, ki sta utrpeli številne izgube, umaknili s Primorske v Ljubljansko pokrajino, kjer sta bili združeni v Gradnikovo brigado. Hkrati so načrtovali ustanovitev dveh partizanskih divizij; ena naj bi delovala na območju železniške proge Ljubljana–Postojna in druga na progi Ljubljana–Zidani Most–Zagreb. Konec junija sta bili diviziji tudi ustanovljeni in v začetku julija sta dobili tudi številčni oznaki: 14. divizijo so sestavljale Tomšičeva, Šercerjeva, Gradnikova in Prešernova brigada, 15. pa Gubčeva, Cankarjeva in Šlandrova brigada.²⁰

Kljub temu, da obe diviziji nista bili dokončno oblikovani do začetka avgusta, pa so konec julija izvedli že prvo operativno akcijo obeh divizij, in sicer so napadli Žužemberk. Dve operativni skupini, vsaka z dvema brigadama, sta si razdelili naloge: Gubčeva in Cankarjeva brigada sta dobili nalogo napasti samo postojanko, medtem ko sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada dobili nalogo preprečiti prihod sovražnikovih okrepitev iz Trebnjega, Novega mesta in Zagradca. 24. julija so partizanske sile napadle italijanske postojanke, a so Žužemberk (razen Zafare) uspeli zasesti šele naslednji večer. Šele 27. julija je italijanskim silam uspelo prodreti v Žužemberk in doseči zadnjo italijansko postojanko v Zafari. Prav med bojem za Žužemberk

19 Adamič et al., ur., *Dokumenti organov in organizacij. Knjiga 8*, dokument št. 97, Poročilo Izvršnega odbora OF dne 21. julija 1943 Vrhovnemu plenumu OF v Ljubljani o razvoju narodnoosvobodilnega gibanja; Dušan Kveder-Tomaž, »Borbe divizij in korpusov na Slovenskem od junija 1943 do julija 1944,« *Novi svet* 1 (1946): 222.

20 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 483; Kveder-Tomaž, »Borbe divizij in korpusov«, 224–225.

pa je v Rimu padla vlada Benita Mussolinija;²¹ ob tem dogodku je Izvršni odbor OF izdal proglas, v katerem so med drugim zapisali: »*Bliža se popolni zlom krvavega berlinskega in rimskega imperializma, bliža se osvoboditev slovenskega naroda in Jugoslavije, bliža se vstajenje zatiranih narodov Evrope.*«²²

Kapitulacija Italije

Že maja 1943 je nemško-italijanska koalicija doživela poraz v severni Afriki, zaradi česar je nemško vrhovno poveljstvo okrepilo svoje sile na jugu Evrope. Hkrati so pripravili vojaške načrte za zasedbo najpomembnejše ključne infrastrukture, ki se je nahajala v Italiji in v okupiranih državah.²³ Najpomembnejši načrt je bila operacija Alarik (*Unternehmen Alarich*), preko katere bi Tretji rajh zasedel celoten italijanski »škorenj« ter Ljubljansko pokrajino. Nalogo za pripravo te operacije je maja 1943 prejel feldmaršal Erwin Rommel (1891–1944), ki je osnoval novo poveljstvo okoli preživelih pripadnikov poveljstva njegovega Nemškega afriškega korpusa (*Deutsches Afrika Korps*). 9. julija 1943 so se zavezniki izkrcali na Sicilijo, zaradi česar je bilo Rommlovo poveljstvo preimenovano v Armadno skupino B (*Heeresgruppe B*) in poslano v Grčijo, kjer naj bi odbila novo zavezniško invazijo. Toda že omenjeni padec

21 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 487–488.

22 Adamič et al., ur., *Dokumenti organov in organizacij. Knjiga 8*, dokument št. 141, Proglas Izvršnega odbora OF 'slovenskemu narodu' konec julija 1943 ob padcu Mussolinija.

23 Ferenc, *Kapitulacija Italije*, 20–22. Prim. Elena Agarossi, *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Mussolinijeve vlade 24. julija je spremenil Rommlove načrte; poslan je bil v München, od koder naj bi vodil zasedbo Italije.²⁴

Kaotično politično dogajanje je sledilo v Italiji, hkrati pa so Nemci pošiljali dodatne divizije za okrepitev svojih sil. Medtem ko so bili določeni premiki usklajeni z italijanskimi oboroženimi silami, so nekatere premiki bili opravljeni samovoljno. Pri tem so nemškemu vrhovnemu poveljstvu koristili tudi določeni dogodki v Sloveniji; 23. avgusta je namreč Tomšičeva brigada napadla vlak z nemško 24. tankovsko divizijo, ki je bila na poti v Italijo. Izgube, predvsem pa izpad železniškega prometa za en dan, so bile povod za odločitev, da bodo nemške sile same zavarovale pomembno progo Ljubljana-Postojna-Trst, kar se je zgodilo med 26. in 29. avgustom.²⁵ Partizanski obveščevalci so o teh premikih poročali naslednje:

»Včeraj 26.VIII. popoldne so se začele pomikati prve nemške motorizirane kolone v smeri iz Ljubljane proti Vrhniki, Logatcu in Planini. Šli so motorizirani oddelki, tanki, motoristi, topništvo in pehota. Po izjavi vojakov so namenjeni v Udine. En oddelek je krenil iz Vrhnike proti Podlipi baje pregledati teren. Prenočili so pod šotori v krajih ob tej cesti. Danes zjutraj so pa krenili dalje. Pešadija je bila po celi cesti od Kozarij pa do Vrhnike. Števila zaenkrat še ne vemo.«²⁶

24 Ferenc, *Kapitulacija Italije*, 26–27; George Forty, *The Armies of Rommel* (London: Arms and Armour, 1997), 182–183; Georg Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Vierzehnter Band: Die Landstreitkräfte: Namensverbände / Die Luftstreitkräfte (Fliegende Verbände) / Flak-Einsatz im Reich 1943–1945* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1980), 23. Prim. Philip Morgan, *The Fall of Mussolini: Italy, the Italians, and the Second World War* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

25 Ferenc, *Kapitulacija Italije*, 30–64.

26 Marjeta Adamič et al., ur., *Dokumenti organov in organizacij narodno-osvobodilnega gibanja Sloveniji*. Knjiga 9 (Ljubljana: Arhiv Republike

Italija je 8. septembra razglasila kapitulacijo, zaradi česar so nemške sile na italijanskem (zasedenem) ozemlju pričele razoroževati italijanske sile, hkrati pa so pričeli premikati dodatne sile. Hkrati so tudi slovenski (kot drugi jugoslovanski) partizani začeli z razoroževanjem italijanskih enot ter zasedbo številnih krajev. Na slovenskem ozemlju so se nemške sile sprva omejile na zasedbo najpomembnejših cestnih in železniških povezav, medtem ko so večji del Primorske, Notranjske in Dolenjske prepustile partizanskim enotam.²⁷

Lažno upanje

Takoj ko je GŠ NOV in POS prejel novico o italijanski kapitulaciji, je še isti dan pozval vsa italijanska poveljstva na slovenskih tleh, da naj spoštujejo kapitulacijo in upoštevajo navodila partizanskih enot.²⁸ Slednje so dobile navodila, da naj stopijo v stik z vsemi italijanskimi enotami na območju delovanja; sprva naj jih pozovejo k skupnemu boju proti Nemcem, če pa niso pripravljeni sodelovali, pa naj jih razorožijo in pustijo, da odidejo proti Italiji.²⁹

Slovenije, 2003), dokument št. 121, Pismo Izvršnega odbora OF dne 1. septembra 1943 Glavnemu poveljstvu NOV in PO Slovenije o partizanskih akcijah pri Borovnici ter umiku italijanske in prihodu nemške okupatorske vojske.

27 Stefano Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland* (Udine: IFSML, 2005), 44–51; Ferenc, *Kapitulacija Italije*, 127–169.

28 Marjeta Adamič et al., ur., *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja Sloveniji. Knjiga 10* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005), dokument št. 141, Poziv Glavnega štaba NOV in PO Slovenije dne 8. septembra 1943 poveljstvom in vojakom italijanske vojske v Sloveniji.

29 Tone Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI. Knjiga 7* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 1961), dokument št. 1, Pove-

Pogajanja v Novem mestu, kjer je bil sedež poveljstva italijanske divizije Isonzo, so na primer trajala skoraj dva dneva. Med pogajalnji z Italijo so partizani dosegli izpustitev partizanov in aktivistov iz novomeških zaporov, hkrati pa so s pripadniki narodne zaščite in na novo rekrutiranimi pripadniki izoblikovali pet čet. Čeprav je major Jones sodeloval v pogajanjih, se poveljstvo divizije Isonzo ni želelo predati; z orožjem in večjim delom opreme se je začelo odpravljati proti Italiji, kar se je dejansko zgodilo v noči iz 10. na 11. september. Pri tem pa so partizanom prepustili vojaška skladišča v Novem mestu. A 11. septembra so partizani italijansko kolono zaustavili pri Starem Logu, kjer so se italijanski vojaki predali.³⁰

Podobna pogajanja in razoroževanja so potekala po celotnem ozemlju Ljubljanske pokrajine in Slovenskega primorja. Medtem ko so partizanske enote brez večjih težav razorožile manjše italijanske posadke in enote, so se le večje enote in postojanke upirale. Prav tako so se na Primorskem, zaradi bližine italijanskega ozemlja, italijanski vojaki s svojo oborožitvijo hitreje umaknili. Vseeno pa so na primorskih tleh partizani zaplenili okoli tisoč mitraljezov, 30 topov, 500 minometov, 200 avtomobilov, 6 oklepnih vozil, 4 lahke tanke in veliko količino lahkega pehotnega orožja. Izkazalo se je, da so partizani razorožili večje število italijanskih enot kot nemške enote, ki so prodirale v Ljubljansko pokrajino iz Italije in iz zasedenega ozemlja severne Slovenije.³¹ Skupaj so partizani zajeli orožje okoli šestih italijanskih divizij.³²

lje Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 8. septembra 1943 štabom divizij in odredov za razoroževanje italijanske vojske in mobilizacijo v narodnoosvobodilno vojsko.

30 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 7*, dokument št. 34, Poročilo Okrožnega komiteja KPS Novo mesto z dne 12. 9. 1943 Centralnemu komiteju KPS o prevzemu oblasti v Novem mestu; Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 507–509.

31 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 514.

32 Kveder-Tomaž, »Borbe divizij in korpusov,« 227.

Prav ta uspeh je doprinesel k odločitvi Izvršnega odbora Osvobodilne fronte k razglasitvi splošne mobilizacije 11. septembra za moško prebivalstvo v starosti od 17. do 45. leta starosti. Sprva so novo mobilizirane vključevali v obstoječe enote NOV in POS ter narodne zaščite, kmalu pa so začeli tudi z ustanavljanjem novih enot. Tako so iz obstoječega Levstikovega bataljona, ki je bil zadolžen za zaščito GŠ NOV in POS, osnovali Levstikovo brigado,³³ iz Zapadnodolenjskega odreda 9. (kočevsko) brigado³⁴ in 10. (ljubljsko) brigado iz Ljubljancanov. Po padcu Italije so italijanske enote zapustile svoje položaje okoli obkoljene Ljubljane; po nekaterih ocenah je v prvih treh dneh Ljubljano zapustilo okoli sedem tisoč ljudi.³⁵ Te tri nove brigade so združili v novo, 18. divizijo. Podobno se je zgodilo na Primorskem. Po popolnitvi obstoječih enot je 14. divizija sama ustanovila šest novih brigad (in sicer Goriško, Gregorčičevo, Kosovelovo, Vojkovo ali Idrijsko, Soško in Tržaško³⁶), medtem ko je 15. divizija ustanovila tri dodatne brigade (Belokranjsko, Železničarsko in »Fontanot«³⁷). Zaradi zaplenjenega topništva sta obe diviziji ustanovili še topniški divizion, hkrati pa so ustanovili še druge specializirane enote: avtomobilski bataljon, oklepno četo, samostojni bataljon varnostno-obveščevalne službe itn. Na podoben način so se ustanovili še dodatni odredi, bataljoni in čete. A že kmalu

33 Janez Perovšek-Pelko, *Naprej. Osmo slovenska narodnoosvobodilna brigada »Fran Levstik«* (Beograd: Narodna armija, 1968), 20–32.

34 Velimir Kraševac-Igor, *Deveta kočevska brigada* (Ljubljana: Revija Obramba, 1991), 20–23.

35 Borvoj Lah-Boris, *Ljubljanska brigada* (Ljubljana: Odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade, 1990), 16–17.

36 Martelanc, *Goriška fronta*, 30.

37 45. obletnica ustanovitve XV. udarne divizije NOVJ: *Spomini, pričevanja in odmevi* (Novo mesto: Skupnost borcev XV. udarne brigade NOVJ ob 45. obletnici ustanovitve, 1988), 31–44.

zatem (v nekaterih primerih v nekaj dneh) so se nekatere novoustanovljene enote izkazale za operativno nesposobne, zaradi česar so jih razpustili, moštvo pa premestili v druge enote. Skupaj je GŠ NOV in POS imel na voljo naslednje večje enote: 14. divizijo (Tomšičeva, Šercerjeva, Kraška brigada), 15. divizijo (Gubčeva, Cankarjeva in 12. brigada), 18. divizijo (Levstikova, Kočevska in Ljubljanska brigada), 3. (primorsko) operativno cono (Gradnikova in Prešernova brigada ter trije odredi), 4. (štajersko) operativno cono (Šlandrova brigada in Štajerski odred) ter še štiri odrede.³⁸

Umik italijanske okupatorske vojske je povzročil tudi nastanek velikega osvobojenega ozemlja, kjer so partizanske enote kmalu vpeljale zaledne vojaške oblasti. Partizanske enote so dobile nalogo, da zavarujejo osvobojeno ozemlje, hkrati pa so morale napadati in uničevati železniške proge, ki so jih zavarovale nemške sile. Nemške sile so se sprva omejile le na varovanje prometnih komunikacij in najpomembnejših naselij, občasno pa so tudi napadale ozemlje pod nadzorom partizanov.³⁹

Grčarice in Turjak

Z zlomom italijanskega okupatorja so pripadniki vaških straž in četniških odredov na Slovenskem izgubili svojega zaščitnika, kar je vplivalo tudi na njihovo ravnanje. Medtem ko so sprva pričakovali skorajšnje izkrcanje zavezniških sil v Istri ali vsaj Dalmaciji, pa se je kmalu izkazalo, da zahodnih zaveznikov ne bo in da partizani napredujejo hitreje, kot so pričakovali. Glav-

38 Metod Mikuž, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. III. knjiga* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973), 20–21.

39 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 550–552.

nina Dolenjskega četniškega odreda se je umaknila iz okolice Novega mesta do Grčaric, kamor so prišli 3. septembra in kjer so nameravali pričakati prihod Liškega četniškega korpusa. A v noči na 8. september so pred Grčarice prišli partizani 14. divizije, ki so uspeli premagati četniški odred šele 10. septembra. V bitki je padlo 11 četnikov, 17 je bilo ranjenih, 171 pa se je predalo partizanom; slednji so imeli 11 mrtvih in 18 ranjenih.⁴⁰

Podobna zgodba se je ponovila s pripadniki vaških straž; julija 1943 je bilo v vaških stražah več kot šest tisoč pripadnikov. Prvotna navodila so bila, da se morajo v primeru italijanske kapitulacije vaške straže zbrati na Turjaku, nato pa so dobili navodila, da se zberejo na petih različnih lokacijah po Ljubljanski pokrajini, kjer naj bi pričakali zavezniško izkrcanje. Posledično so se po dejanski kapitulaciji različne enote vaških stražarjev odzvale različno: približno tisoč vaških stražarjev se je npr. zbralo v Novem mestu, od koder so se skupaj z divizijo Isonzo umaknili, dokler niso sami nadaljevali poti proti Kostanjevici, kjer so prišli pod nemško zaščito. Nekatere vaške straže so bile razorožene s strani partizanov, medtem ko se je drugim uspelo zateči v turjaški grad, kjer se je zbralo okoli 1.600 pripadnikov vaških straž in četniških odredov. Kmalu je grad zapustila četrtnina vaških stražarjev, nato pa so pred grad 12. septembra prišle partizani 14. divizije. Po neuspeh pogajanjih po predaji so se nato pričeli večdnevni boji, ki so se končali 19. septembra s padcem Turjaka; ujetih je bilo okoli 700 branilcev.⁴¹

40 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 518–520. Podrobneje o tem gl. Ferenc, *Dies irae*.

41 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 521–526.

OZAK

Takoj po začetku nemške zasedbe Ljubljanske pokrajine in severne Italije je Hitler že 10. septembra načrtoval prihodnost na novo zasedenih območjih. Ukazal je ustanovitev dveh novih administrativno-upravnih področij (operacijskih con) na ozemlju zasedene Italije, in sicer Jadransko primorje (*Operationszone Adriatisches Küstenland*; OZAK), ki je zajemala nekdanjo Ljubljansko pokrajino s sedežem v Trstu in Alpsko predgorje (*Operationszone Alpenvorland*; OZAV) s sedežem v Bolzanu. OZAK je obsegal naslednje (nekdanje italijanske) pokrajine: videmsko, goriško, tržaško, puljsko, reško, in ljubljansko.⁴²

S tem je bilo rešeno vprašanje upravno-politične ureditve tega ozemlja, a potrebno je bilo urediti še položaj stalne vojaške organizacije. Konec septembra je bil ustanovljen položaj Vojaškega poveljnika Severne Italije (*Militärbefehlshaber Oberitalien*), ki je bil nadrejen teritorialnemu vojaškemu poveljstvu 1001 (*Militär-Kommandatur 1001*) s sedežem v Trstu, ki je pokrivalo ozemlje pokrajin Trst, Reka, Pulj in Ljubljana ter teritorialnemu vojaškemu poveljstvu 1002 (*Militär-Kommandatur 1002*), ki je pokrivalo pokrajini Gorica in Videm.⁴³

Obe teritorialni vojaški poveljstvi sta primarno izvajali vojaško-birokratske naloge (in zbirali italijansko oborožitev ter vojaško opremo), medtem ko je operativno vodstvo vojaških operacija bila domena Poveljnika v varnostnem območju Jadransko primorje (*Befehlshaber im Sicherungsgebiet 'Adriatisches Küstenland'*), ki ga je do konca vojne zasedal general

42 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 7*, dokument št. 298, Odredba Vrhovnega komisarja v operacijski coni »Jadransko Primorje« z dne 20. septembra 1943 o izvajanju uprave v Ljubljanski pokrajini; Tone Ferenc, »Ustanovitev Operacijske zone »Jadransko primorje« jeseni 1943. leta,« *Zgodovinski časopis* 19/20 (1965): 401–419.

43 Di Giusto, *Operationszone*, 59–61.

gorskih enot Ludwig Kübler (1889–1947). General Kübler je tako postal vrhovni vojaški poveljnik v OZAK, pri čemer je oblikoval tudi Splošno poveljstvo Kübler (*General-Kommando Kübler*), ki je bilo 28. avgusta 1944 preimenovano v 97. armadni korpus (*LXXXXVII. Armeekorps*).⁴⁴

Kübler je prevzel vojaški nadzor nad OZAK-om v obdobju, ko je večina nemških enot, vpletenih v veliko nemško ofenzivo, zapuščala slovensko ozemlje. Tako je imel na v začetku leta 1944 nadzor le nad 162. turkmensko pehotno divizijo (162. (*Turkmenische*) *Infanterie-Division*). Pripadniki te pehotne divizije so bili nekdanji sovjetski vojaki turkmenskega rodu, ki so pristali v nemškem vojnem ujetništvu ter nato prestopili v nemško službo. Pozneje je Kübler dobil dodatne okrepitve, saj je bil odgovoren za izvajanje vojaških operacij v Istri in v 30 km širokem obalnem pasu vzdolž Jadranskega morja. Poleg neneh-nega boja proti lokalnim partizanom je Küblerjevo poveljstvo prevzelo nalogo preprečitve morebitne zavezniške invazije.⁴⁵

44 Di Giusto, *Operationszone*, 61–65; Hans Umbreit, »Die deutsche Herrschaft in den besetzten Gebieten 1942–1945,« v: *Organisation und Mobilisierung des deutschen Machtbereichs. Kriegsverwaltung, Wirtschaft und personelle Ressourcen 1942–1944/45 (Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Band 5.2)*, ur. Bernhard R. Kroener et al. (Stuttgart: Dr. Verl.-Anst., 1999), 3–274.

45 Ronald Kaltenegger, *General der Gebirgstruppe Ludwig Kübler: Der Bauherr der Deutschen Gebirgstruppen und seine Zeit* (Würzburg: Verlagshaus, 2011), 292; Zdravko Klanjšček, *Deveti korpus slovenske narodno-osvobodilne vojske 1943–1945* (Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999), 68–69. Več o 162. (turkestanski) pehotni diviziji glej Denis Cerkvénik, »Nacistična rekrutacija in urjenje sovjetskih vojnih ujetnikov na primeru 162. turkestanske divizije (1942–43),« *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020): 220–238. Več o 188. rezervni gorski diviziji gl. Roland Kaltenegger, *Die Operationszone 'Adriatisches Küstenland': Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume 1944–1945* (Würzburg: Flechsig, 2018).

V boju proti partizanom pa so poleg vojaških enot delovale tudi esesovske in policijske sile, ki so bile pod poveljstvom višjega esesovskega in policijskega vodje (*Höherer SS- und Polizei-Führer*; HSSPF) Odila Globočnika (1904–1945). Globočnik je položaj zasedel sredi septembra, nakar je za boljše izvajanje operativnih nalog vzpostavil še Štab za boj proti partizanom Trst (*Bandenbekämpfungstab Triest*), poznan tudi kot Vodstveni štab za boj proti partizanom Trst (*Führungsstab für Bandenbekämpfung Triest*). Po celotnem območju Tretjega rajha so namreč HSSPF vodili protigverilsko bojevanje, ki je bila domena notranjega ministrstva.⁴⁶

Goriška fronta

Po kapitulaciji Italije so partizanske enote 11. septembra prišle do Gorice, pri čemer je partizanom uspelo zavzeti le šempetrsko železniško postajo in vojaško letališče v Mirnu, medtem ko so bili na južnem obronku mesta zaustavljeni. Že naslednjega dne je v Gorico prišla nemška 71. pehotna divizija, ki je šele po nekaj dneh spopadov uspela izriniti partizane. V neposredni bližini Gorice se je izoblikovala t. i. goriška fronta, ki je primarno varovala dostop do osvobojenega ozemlja v Vipavski dolini in je primarno potekala po ostankih fortifikacijskih linij iz prve svetovne vojne. Nemci so 13. septembra poskušali z manjšimi silami prodreti iz Gorice proti osvobojenemu ozemlju, a so jih sprva partizanske enote uspele zavriniti.⁴⁷

Medtem ko so bile partizanske sile številčno močnejše, pa so bile slabše izurjene in opremljene v primerjavi z maloštevilni-

46 Stefano Di Giusto in Tommaso Chiussi, *Globocnik's Men in Italy, 1943–45. Abteilung R and the SS-Wachmannschaften of the Operationszone Adriatisches Küstenland* (Atglen, PA: Schiffer Publishing, 2017), 9–10.

47 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 554–556.

mi nemškimi enotami, ki so držale najpomembnejše zgradbe v Gorici. Hkrati so začeli organizirati italijanske enote iz vrst fašistov ter čakali okrepitve. 22. septembra so partizanske enote izvedle ofenzivne akcije vzdolž celotne goriške fronte; medtem ko so Nemci zavrnil napad na mirensko letališče, pa so partizani uspeli vdreti v Gorico pri Sv. Marku. Naslednjega dne so prišle okrepitve in Nemci so izvedli protiofenzivo, a so jih partizani zaustavili. Med spopadi so zaledne enote odvažale zaplenjeno orožje in opremo v varno zavetje Trnovskega gozda ter drugih predelov Primorske.⁴⁸

Zatrto upanje – velika septemrska ofenziva

Nepričakovana aktivnost slovenskih partizanov v Ljubljanski pokrajini je prisilila Rommlovo poveljstvo k načrtovanju obsežnejše protipartizanske ofenzive. Vodilno vlogo v ofenzivi je Rommel namenil 2. SS-tankovskemu korpusu. V prvem delu ofenzive, ki je trajala od 24. do 30. septembra, so nemške sile sprva prebile goriško fronto in nato napadle partizanske sile v Vipavski dolini, Krasu, Trnovski in Banjški planoti. Drugi del je bil osredotočen na ozemlju Brkinov in Istre, medtem ko je bil tretji del ofenzive usmerjen proti Dolenjski in Notranjski (t. i. operacija »*Wolkenbruch*«).⁴⁹ 2. SS-tankovskemu korpusu je uspelo potisniti partizanske enote stran od najpomembnejših prometnih povezav, a hkrati ni dosegel strateške zmage, tj. uničenja partizanskih sil. V začetku decembra se je korpus premaknil nazaj na vzhodno fronto.⁵⁰

48 Martelanc, *Goriška fronta*, 22–28.

49 Ferenc, *Kapitulacija Italije*, 375–566.

50 Klemen Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021), 121.

Kadrovsko okrepljene partizanske enote so ugotovile, da so novo prispeli rekruti dejansko predstavljali tveganje, saj niso bili pripravljeni na bojevanje ter so bili večinoma tudi neizurjeni in brez potrebne opreme ter oborožitve. Posledično so bile tudi novoustanovljene enote operativno nesposobne zaustaviti ali premagati šibkejše nemške sile, ki pa so bile sestavljene iz veteranov (predvsem) vzhodne fronte. Partizanske enote, ki bi morale delovati v skladu z doktrino gverilskega bojevanja, so se odločile za konvencionalno obrambo osvobojenega ozemlja, kar se je izkazalo za pogubno odločitev. Tako je bila v osmih dneh partizanska vojska v Istri skoraj popolnoma uničena, pri čemer je padlo tudi več kot dva tisoč partizanov.⁵¹

Na področju Dolenjske in Notranjske je geografija območja partizanskih silam omogočala lažje umikanje kot v Istri, zaradi česar nemškim enotam ni uspelo uničiti niti ene partizanske enote. A veliko novoustanovljenih enot je doživelo tako visoke izgube (predvsem zaradi novih rekrutov), da so jih kmalu ukinili, moštvo pa prerazporedili k drugim enotam.⁵²

Medtem ko so bile nemške sile v oktobru 1943 neuspešne pri zavzetju ti. Kobariške republike, večjega osvobojenega ozemlja med Gorico, Čedadom, Tarčentom, Bovcem, Bohinjsko Bistrico, Podbrdom, Tolminom, Kanalom ob Soči in Gorico, so 1. novembra sprožile novo večjo ofenzivo, s katero so uspele vdreti v Kobarid in s tem uničiti to osvobojeno ozemlje, ki je bilo »še zadnje svobodno mesto na Primorskem«.⁵³

51 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 585.

52 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 604.

53 Borivoj Lah-Boris, *Od Kobarida do Trsta: Boji 30. divizije v štirinajstih ofenzivah* (Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1996), 24–29.

Nova reorganizacija

Po koncu nemške septembrske ofenzive je bilo partizansko vodstvo soočeno s potrebo po večji reorganizaciji lastnih sil, še posebej na Primorskem, kjer so ustanovili največje število novih enot, a hkrati doživeli tudi največje izgube med septembrsko ofenzivo.⁵⁴

Tako so v začetku oktobra na Primorskem ukinili Primorsko operativno cono, nato pa so ustanovili tri nove divizije (Triglavsko, Goriško in Tržaško). Ustanovili so še nekatere nove odrede, a že v drugi polovici oktobra so bile določene enote razpuščene. Tržaška divizija (z Gradnikovo, Kosovelova in Tržaško brigado), ki je bila ustanovljena 6. oktobra, je bila na primer ukinjena že 22. oktobra. Istočasno ustanovljena Triglavsko divizija (s Prešernovo, Vojkovo in Tolminsko brigado) je konec oktobra izgubila Tolminsko brigado, a je dobila Gradnikovo brigado.⁵⁵ Tako so od 19 novih brigad, ki so bile ustanovljene po italijanski kapitulaciji, ukinili kar devet, pri čemer je bilo sedem ukinjenih na Primorskem. GŠ NOVS je namreč ugotovil, da morajo partizanske brigade imeti najmanj tisoč pripadnikov, divizije pa 3.000 pripadnikov.⁵⁶

V začetku novembra je bilo zaukazano, da se iz brigad odstranijo vse borke in borce, ki niso zdravstveno sposobni

54 Tone Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI, Knjiga 8* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962), dokument št. 66, Poročilo štaba III. Operativne cone z dne 3. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o reorganizaciji enot v Slovenskem Primorju.

55 Stanko Petelin, *Enaintrideseta divizija* (Ljubljana: Založba Borec in Partizanska knjiga, 1985), 32–35.

56 Robert Frank, »Formacija brigad NOV in PO Slovenije« (diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2003), 30; Mikuž, *Pregled zgodovine*, 62–63.

za operativno delovanje in ki so politično nezanesljivi. Prve so morali odpustiti iz partizanskih vrst, medtem ko so politično nezanesljive premestili v delavske bataljone.⁵⁷

Do konca leta 1943 so tako na Primorske nadaljevali s konsolidacijo sil ter urjenjem rekrutov, s čimer so izboljšali operativne zmožnosti. Konec decembra je bilo tako namreč ugotovljeno, da so partizanske sile preveč razpršene, zaradi česar je bil na Primorskem ustanovljen 9. korpus. Naloga korpusa je bilo vodenje večjih operacij (napadov na posamezne večje sovražnikove postojanke ali skupino bližnjih postojank) v velikosti divizije ali celotnega korpusa. Po koncu operacije naj bi se korpusne enote razpršile in premikale po širšem območju ter ponovno zbrale za naslednjo akcijo.⁵⁸ Hkrati pa so dobili odredi nalogo, da nenehno napadajo manjše sovražnikove enote, postojanke ter prometne poti ter hkrati izboljšujejo lokalno obveščevalno mrežo na dodeljenih območjih.⁵⁹

Tako so npr. partizanske sile 12. novembra 1943 napadle Novo mesto, ki je skoraj padlo, če ne bi prišlo do prihoda nemških okrepitev.⁶⁰ Nasprotno pa so partizani v noči na 4. decem-

57 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 8*, dokument št. 68, Odredba štaba III. Operativne cone z dne 4. novembra o ukrepih za utrditev borbene sposobnosti enot.

58 Zdravko Klanjšček, *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943–1945* (Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999), 62–64.

59 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 633.

60 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 8*, dokument št. 84, Poročilo štaba VII. korpusa z dne 9. novembra 1943 o pripravi za napad na Novo mesto; dokument št. 89, Poročilo štaba VII. korpusa z dne 11. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o pripravi za napad na Novo mesto; dokument št. 91, Povelje štaba XV. divizije z dne 12. novembra 1943 za napad na Novo mesto; dokument št. 100, Poročilo štaba XV. Divizije z dne 15. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o napadu na Novo mesto.

ber uspeli zavzeti Velike Lašče, ki so predstavljale pomembno nemško garnizijo med Ljubljano in Kočevjem. Prav Kočevje je predstavljalo naslednjo tarčo partizanskih sil; v noči na 9. december je bil sprožen napad, ki je skoraj uspel, a je ponovni prihod sovražnikovih okrepitev iz Primorske in Ljubljane 12. decembra preprečil popoln poraz nemške garnizije.⁶¹

Poleg številnih novih partizanskih enot, ki so bile ustanovljene iz Slovencev, pa leto 1943 predstavlja tudi napredek pri masovni vključitvi tujih državljanov v vrste slovenskih partizanov. Čeprav so bili posamezni tuji državljani pri slovenskih partizanih že v letu 1942, je šele v letu 1943 postalo njihovo število tako veliko, da so bile ustanovljene tuje (mednarodne) enote v sklopu NOV in POS. Tako je npr. prihod 162. (turkmenistanske) pehotne divizije v nemški službi na slovenska tla spodbudil dovolj veliko dezertacijo sovjetskih državljanov, da je bila jeseni 1943 ustanovljena ruska četa v 2. bataljonu 18. (bazoviške) brigade.⁶² Prav tako so se v slovenske partizanske vrste vključili tudi italijanski državljani; septembra 1943 je bil ustanovljen bataljon »*Garibaldi*«, ki je sodeloval z Zapadnodolenjskim odredom in bil nato vključen v istoimensko brigado (poleg bataljonov »*Friuli*« in »*Pisacane*«). Oktobra sta bila nato ustanovljena še bataljona »*Mazzini*« in »*Matteotti*«. Iz slovenskih in italijanskih delavcev je bila ustanovljena Tržaška brigada in bataljon črnogorskih internirancev, ki so pobegnili iz italijanskih koncentracijskih taborišč.⁶³

61 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 636–641.

62 Klemen Kocjančič, »A Contribution to the Role of (Former) Red Army Prisoners of War and White Emigrés in Slovenia during the German Occupation, 1943–1945,« *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022): 501.

63 Franjo Bavec-Branko, *Bazoviška brigada* (Ljubljana: Odbor Bazoviške brigade v Ljubljani in Partizanska knjiga, 1970), 45; Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 548–549, 556.

(Še ne) prava vojska?

Leto 1943 je bilo zaznamovano z italijansko kapitulacijo, a kljub pričakovanju partizanskega vodstva, da bo slednje privedlo do hitrega konca druge svetovne vojne, se to ni zgodilo. Italijanski okupator se je umaknil in takoj ga je nadomestil nemški, ki je posledično skoraj na celotnem slovenskem (etničnem) ozemlju vpeljal svoj režim.

Že med partizanskimi pripravami na italijansko kapitulacijo so izvedli prvo (re)organizacijo sil, nato pa so neposredno po kapitulaciji pričeli mrzlično ustanavljati nove partizanske enote. A prihod nemških sil je pokazal pravo vrednost novih enot, primarno ustanovljenih z novo prispelimi rekruti, saj niso bile sposobne zavreti nemških napadov, hkrati pa so doživele visoke izgube, kar je vodilo tudi k razbitju enot in dezertiranju.

Po koncu nemške septembrske ofenzive je neuspeh partizanske vojske povzročil tudi padec discipline. Tako so zabeležili, da je prišlo »do primerov nedostojnega, nevojaškega in nepartizanskega obnašanja posameznih edinic naše vojske in celo nekaterih njenih odgovornih funkcionarjev do civilnega prebivalstva«. Zato je GŠ NOV in POS ukazal organizacijo sistematične politične vzgoje »vsega funkcionarskega kadra in vseh partizanov« ter uvedbo najstrožjih ukrepov, ki izvajajo kriminalna dejanja proti civilnemu prebivalstvu ter kršijo disciplino.⁶⁴ Pozneje so npr. v štabu III. operativne cone ugotovili tudi probleme pri delovanju poveljniškega kadra (premalo sposobni, paničarji, niso skrbeli za lastne enote itn.), delovanju službe zvez ter obveščevalne službe, oddaljevanju borcev od enot v času sovražnikovih ofenzivnih akcij (t. i. »razhajkanci«) itn.⁶⁵

64 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 8*, dokument št. 127, Okrožnica Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 23. novembra 1943 o odpravi pomanjkljivosti v enotah.

65 Ferenc et al., ur., *Zbornik dokumentov. Knjiga 8*, dokument št. 138,

Zato so proti koncu leta 1943, ko je bilo v enotah 4. operativne cone (na Spodnjem Štajerskem) okoli 800 borcev, v vsakem (7. in 9.) korpusu pa okoli 7000, skupaj torej približno 15.000 partizanov,⁶⁶ izvedli novo reorganizacijo v slovenski partizanski vojski. Nova struktura je ostala nespremenjena skoraj do konca vojne.

Strateško gledano je bila slovenska partizanska vojska konec leta 1943 v boljšem položaju kot na začetku leta. Uspela se je okrepiti tako z novim kadrom, oborožitvijo ter opremo, hkrati pa so bile ustanovljene nove vojaške enote (velikosti od bataljona do korpusa). Pokazala je tudi, da se lahko v omejenem obsegu zoperstavi okupatorjevim enotam in tudi izvede ofenzivne akcije proti večjim sovražnikovim postojankam. A veliko akcij se je končalo z neuspehom zaradi taktično nestrokovnih partizanskih poveljnikov, ki niso bili sposobni primerno odreagirati na situacije na bojišču. To je prišlo še posebej do izraza, ko so partizanske enote izvajale konvencionalno bojevanje. Drugje pa se je izkazalo (npr. med poskusom prodora v Benčijo), da partizanske enote niso sposobne delovati globoko v sovražnikovem zaledju brez ustrezne podpore civilnega prebivalstva in terenske organizacije.

Tako vidimo, da je slovenska partizanska vojska v letu 1943 opravila veliko transformacijo, pri čemer so enote ustanavljali v treh različnih obdobjih: 1) v prvi polovici leta, ko so potekale priprave na italijansko kapitulacijo; 2) neposredno po italijanski kapitulaciji; in 3) v zadnjih mesecih vojne. Preveč optimistična ekspanzija neposredno po italijanski kapitulaciji se je pokazala za strateško in taktično problematično med veliko septembrsko ofenzivo, zaradi česar je sledilo združevanje oz. ukinjanje šib-

Odredba štaba III. operativne cone z dne 28. novembra 193 štabom podrejenih enot o odpravi pomanjkljivosti.

66 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, 654.

kejših partizanskih enot. Pri tem je tudi očitno, da je do največ sprememb prišlo na področju nekdanje Ljubljanske pokrajine, predvsem na Primorskem, kjer je NOV in POS po italijanski kapitulaciji poskušala prevzeti pobudo, a je to preprečil prihod nemškega okupatorja.

Posledično se je med nemškim okupatorjem in slovenskimi partizani ustvarilo nekakšno ravnovesje oz. sosledje napadov in protinapadov, kjer nobena stran ni dosegla taktične ali strateške prevlade na slovenskem ozemlju. To je trajalo skoraj do konca druge svetovne vojne, ko je (skorajšnji) prihod večjih zavezniških sil (tako z zahoda, juga in vzhoda) spremenil strateški položaj nemških sil na našem ozemlju; nemški okupator se je tako bil prisiljen umakniti iz slovenskega ozemlja.

Viri in literatura

Objavljeni viri

Adamič, Marjeta et al., ur. *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga 7*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989.

Adamič, Marjeta et al., ur. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 8*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001.

Adamič, Marjeta et al., ur. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja Sloveniji. Knjiga 9*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Adamič, Marjeta et al., ur. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja Sloveniji. Knjiga 10*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005.

Ferenc, Tone et al., ur. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI*.

Knjiga 7. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 1961.

Ferenc, Tone et al., ur. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI, Knjiga 8.* Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962.

Literatura

45. obletnica ustanovitve XV. udarne divizije NOVJ: *Spomini, pričevanja in odmevi.* Novo mesto: Skupnost borcev XV. udarne brigade NOVJ ob 45. obletnici ustanovitve, 1988.

Agarossi, Elena. *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943.* Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Ambrožič-Novljan, Lado. *Cankarjeva brigada.* Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Cankarjeve brigade, 1975.

Ambrožič-Novljan, Lado. *Gubčeva brigada.* Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Gubčeve brigade v Ljubljani, 1972.

Bavec-Branko, Franjo. *Bazoviška brigada.* Ljubljana: Odbor Bazoviške brigade v Ljubljani in Partizanska knjiga, 1970.

Cerkvenik, Denis. »Nacistična rekrutacija in urjenje sovjetskih vojnih ujetnikov na primeru 162. turkestanske divizije (1942–43).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020): 220–238.

Di Giusto, Stefano in Tommaso Chiussi. *Globocnik's Men in Italy, 1943–45. Abteilung R and the SS-Wachmannschaften of the Operationszone Adriatisches Küstenland.* Atglen, PA: Schiffer Publishing, 2017.

Di Giusto, Stefano. *Operationszone Adriatische Küstenland.* Udine: IFSML, 2005.

Fajdiga, Mirko. *Pohorski partizani 1943: Od padca Pohorskega bataljona do ustanovitve Zidanškove – Pohorske brigade.* Maribor: Založba Obzorja, 1985.

Ferenc, Tone. *Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Ferenc, Tone. *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Založba Obzorja, 1967.

Ferenc, Tone. »Ustanovitev Operacijske zone »Jadransko primorje« jeseni 1943. leta.« *Zgodovinski časopis* 19/20 (1965): 401–419.

Forty, George. *The Armies of Rommel*. London: Arms and Armour, 1997.

Frank, Robert. »Formacija brigad NOV in PO Slovenije.« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2003.

Guštin, Damijan. *Ljubljanska brigada: 10. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada 'Ljubljana': Njena vloga in pomen v narodnoosvobodilnem boju 1943–1945*. Ljubljana: Odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade, 2003.

Kaltenegger, Roland. *Die Operationszone 'Adriatisches Küstenland': Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume 1944–1945*. Würzburg: Flechsig, 2018.

Kaltenegger, Ronald. *General der Gebirgstruppe Ludwig Kübler: Der Bauherr der Deutschen Gebirgstruppen und seine Zeit*. Würzburg: Verlagshaus, 2011.

Klanjšček, Zdravko et al. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Druga izdaja*. Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1977.

Klanjšček, Zdravko. *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943–1945*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999.

Klanjšček, Anica. *Kobariška republika: 1943–1945*. Kobarid: Odbor za praznovanje 40- obletnice Kobariške republike, 1983.

Kocjančič, Klemen. »A Contribution to the Role of (Former) Red Army Prisoners of War and White Emigrés in Slovenia during the German Occupation, 1943–1945.« *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022): 487–512.

Kocjančič, Klemen. *Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.

Kovač, Mirko, ur. *Po sledeh vaških straž: Ob 60. obletnici prvega montiranega sodnega procesa na Slovenskem*. Ljubljana: Salve, 2003.

Kraševac-Igor, Velimir. *Deveta kočevska brigada*. Ljubljana: Revija Obramba, 1991.

Kržišnik, Anton in Teodor Tominšek. *Kočevski proces: Sodba v imenu slovenske narodne oblasti*. Ljubljana: Društvo pravnikov Slovenije, 1959.

Kveder-Tomaž, Dušan. »Borbe divizij in korpusov na Slovenskem od junija 1943 do julija 1944.« *Novi svet*, 1 (1946): 222–296.

Lah-Boris, Borvoj. *Ljubljanska brigada*. Ljubljana: Odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade, 1990.

Lah-Boris, Borivoj. *Od Kobarida do Trsta: Boji 30. divizije v štirinajstih ofenzivah*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1996.

Lah-Boris, Borivoj. *Prva slovenska artilerijska brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Prve slovenske artilerijske brigade, 1975.

Likar, Zdravko. *Kobariška republika*. Kobarid: Fundacija Poti miru v Posočju; Bovec; Kobarid; Tolmin: Združenje borcev za vrednote NOB, 2018.

Martelanc, Jožko. *Goriška fronta 1943*. Nova Gorica: OKS, 2003.

Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. III. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.

Mrak, Boris. *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: Ustanovitve, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.

Morgan, Philip. *The Fall of Mussolini: Italy, the Italians, and the Second World War*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Oražem, Mirko. *Grčarice, zgodovinski kraj: Ob 60. letnici padca plavogardistične postojanke*. Ribnica: [samozaložba], 2003.

Osti Guerrazzi, Amedeo. *The Italian Army in Slovenia: Strategies of Antipartisan Repression, 1941–1943*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Pavlin, Mile. *Petnajsta brigada*. Ljubljana: Odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1969.

Perovšek-Pelko, Janez. *Naprej. Osmo slovenska narodnoosvobodilna brigada »Fran Levstik«*. Beograd: Narodna armija, 1968.

Petelin, Stanko. *Enaintrideseta divizija*. Ljubljana: Založba Borec in Partizanska knjiga.

Petelin, Stanko. *Gradnikova brigada*. Ljubljana: Založba Borec in Naša Obramba, 1983.

Petelin, Stanko. *Vojkova brigada*. Nova Gorica: ČZP Soča, 1968.

Poljšak, Tone. *Nebo in zemlja za svobodo: Sodelovanje NOB Slovenije z zavezniki*. Ljubljana: Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, 1998.

Rupel, Aldo, ur. *Ljudska vstaja: September 1943: šestdesetletnica*. Gorica: [samozaložba], 2003.

Sunajko, Stevo. *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot, 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1971.

Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Vierzehnter Band: Die Landstreitkräfte: Namensverbände / Die Luftstreitkräfte (Fliegende Verbände) / Flak-Einsatz im Reich 1943–1945*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1980.

Umbreit, Hans. »Die deutsche Herrschaft in den besetzten Gebieten 1942–1945.« V: *Organisation und Mobilisierung des deutschen Machtbereichs. Kriegsverwaltung, Wirtschaft und personelle Ressourcen 1942–1944/45 (Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Band 5.2)*, ur. Bernhard R. Kroener et al., 3–274. Stuttgart: Dr. Verl.-Anst., 1999.

*False Hope:
The Slovenian Partisan Army and
the Watershed Year of 1943*

Summary

The Slovenian Partisan army entered 1943 with a structure that enabled both tactical (through battalions and detachments) and strategic (through brigades) operation. Owing to the successes of Western Allies, first in northern Africa and then in the Italian peninsula, the Partisan leadership launched preparations for the Italian surrender, at the same time hoping for a quick end to the war. Even before the Italian surrender, it thus increased the number of operational units, especially in Primorska and Dolenjska, and made the first major but ultimately unsuccessful incursion into Slavia Friulana to encourage resistance among the Slovenian minority in Italy. The Italian surrender led to the strengthening of the Partisan army with new personnel, arms and military equipment, but the arrival of German occupying forces showed that the newly established Partisan units were mostly incapable of acting against a more experienced enemy. New units brought to Slovenia by the Germans were able to secure the most important transport corridors, towns and villages. Due to poor tactics, the Partisan army suffered heavy losses, so it underwent a reorganisation, establishing a structure that would then remain almost unchanged until the end of the Second World War. Still, the Slovenian Partisan army showed it was able to successfully resist the enemy's attempts to destroy it while simultaneously conducting major operations

against enemy forces or outposts. Thus, a strategic balance of sorts was established between the Partisans and occupying forces, with neither side able to achieve dominance.